

Diskuse

Několik poznámek k článku prof. V. Pařízka Pedagogické zákony

Radomír Choděra

Otázka pedagogických zákonů je jedna ze stěžejních, protože se týká existenciálního charakteru vědy: je nomotetická či normativní, teoretická či praktická, fundamentální či aplikovaná? Je natolik základní, že na ni může dát důvěryhodnou odpověď jen filozofie, logika a metodologie vědy – samozřejmě spolu s pedagogikou samotnou.

Existence pedagogických zákonů, resp. zákonitostí je v literatuře většinou pouze deklarována jako samozřejmost, protože každá věda má své zákony. Bližší údaje o pojetí zákona, resp. zákonitosti však většinou scházejí.

V našem příspěvku budeme zákon chápat jako nutnou, na vůli lidí nezávislou, objektivně existující souvislost mezi jevy (Enzyklopädie Philosophie, 1999; Filozofický slovník, 1995).

Jako první pedagogický zákon autor uvádí *soulad výchovy a společnosti*. Toto pojetí však vyvolává některé otazníky.

Především je zřejmé, že soulad, který má v češtině hodnotové znaménko +, mezi výchovou (také ta se myslí pozitivně) a společností sám o sobě objektivně nutný není, a že tedy není zákonitý. Výchova jako praktická činnost se může dokonce dostat se společností do střetu. Proto by bylo podle našeho soudu výstižnější mluvit nikoliv o souladu, ale o **vzájemném působení výchovy a společnosti**, i když samozřejmě ve zcela rozdílných rádech. Síla (moc) společnosti je mnohonásobně vyšší než síla výchovy, kterou zpravidla zajišťují různé výchovné instituce.

Spiritus movens výchovy je její věda – pedagogika, pedagogické koncepty. Ty se často dostávají také do střetu s idejemi, které vyznává společnost na daném stupni vývoje. Příkladem mohou být výchovné humanizující koncepty, které nejsou v souladu s idejemi konzervativně liberální společnosti opírající se o tržní hospodářství. Připomínáme proslulé „čtyři pilíře budoucí edukace“ obsažené ve zprávě J. Delorse aj. pro UNESCO z r. 1996.

Pedagogika však zaujímá vůči výchově a společnosti dvojí postoj: nezkoumá jen vzájemné působení výchovy a společnosti, nedefinuje jen jeho zákony, resp. zákonitosti, funkcionální či kauzální, nýbrž i **postuluje** jisté ovlivňování společnosti právě výchovou. Jde tedy nejen o poznávání jistého „bytí“, nýbrž i o postulování jistého „mětí“ (termín Weinbergerův). Pedagogika tak patří k vědám, které se zabývají jak deskripcí, tak preskripcí. Je to věda teoretická i praktická, nomotetická i normativní, fundamentální i aplikovaná zároveň. Raison d'être pedagogiky ovšem spočívá v „mětí“. Hlavním posláním pedagogiky jako vědy je totiž formulovat relevantní doporučení, jak působit na společnost výchovou. Jestliže jsme přijali pedagogický zákon vzájemného působení výchovy a společnosti, který je spíše funkcionální než kauzální, pak můžeme mutatis mutandis mluvit zároveň o zákonu společenském v jisté specifické podobě, tj. existuje společenský zákon, který je motivován pedagogicky.

Do jisté míry podobné otazníky vyvolává i *pedagogický zákon souladu výchovy s* (proč ne „a“?) *podmínkami vyučování a učení* (proč najednou vyučování a učení, které jsou pouze jedním z modů výchovy?). Jestliže podmínku považujeme za nezbytný, ne však postačující předpoklad pro vyvolání účinku, pak také v tomto případě soulad být může, ale nemusí. Proto bychom měli spíše mluvit o **působení podmínek na výchovu**. Podmínky jsou zákonitým, nutným okolím výchovy.

Pojem postulátu, který je blízký pojmu princip (zásada) a norma, ale vzdáleným pojmu zákon, se už plně týká uváděného *pedagogického zákona souladu cílů a prostředků*. Zde jde už výlučně o „mětí“, očekávání (expektaci), chtění, usilování, tedy o desiderata. Chceme-li dosáhnout určitého výchovného cíle, je k tomu zapotřebí adekvátních prostředků (s přihlédnutím k podmínkám). V tomto případě nejde o vztahy funkcionální či kauzální, jaké jeví zákony, ale finální (causa finalis). To, co má být, existuje pouze virtuálně. Jestliže bytí má pravdivostní rozměr, pak „mětí“ je pouze platné. O těchto rozdílech nás poučuje deontická logika.

Vztah mezi cíly a prostředky musí být přitom vyvážený. Tato poučka je však často, zejména v pojednáních didaktických, zanedbávána, cíle jsou pak vydávány za jakési autonomní nezávislé proměnné. Ve skutečnosti jsou ale závislé také, a to na prostředcích. Nejsou-li k dispozici adekvátní prostředky, jsou cíle nedosažitelné, nereálné.

Už z úplně jiného kategoriálního „kadlubu“ je „*Holistický princip*“ prezentovaný současně jako zákon¹.

Ať už jde o pedagogický princip či zákon, autor má pravdu v tom, že

¹ Musíme však popravdě konstatovat, že vědecká literatura není v terminologii také tak úzkostlivě přesná – užívají se tu termíny jako „gravitační princip“, „gravitační zákon“. My však budeme tyto kategorie důsledně rozlišovat, protože máme za to, že nejde ani

výchova je celek, v němž jsou všechny jeho složky navzájem pevně propojeny. Řekli bychom, že tvoří systém, který je otevřený, dynamický stejně jako život sám.

Z jednotné roviny explanace vybočuje i autorem uváděný *pedagogický zákon celoživotního vlivu výchovy*. Máme však zato, že jde spíše o **imanenci života**, k němuž patří i výchova, protože její působení je vždy celoživotní.

Soudíme tedy, že pedagogické zákony vskutku existují třeba jako specifické společenské zákony s pedagogickou motivací, že však vedle nich existují i jakési pedagogické nezákony – postuláty, principy, imanence.

Je ovšem možné, že existují ještě zákony a nezákony další. Naším úmyslem však nebylo rozšiřovat jejich výčet.

Na samotný závěr je třeba poznamenat, že ve výchově působí i jiné zákony než pedagogické, například psychologické nebo sociologické, o nichž se zmiňuje i prof. Pařízek. Zdá se však, že všeobjímající charakter – z hlediska výchovy – budou mít zákony pedagogické a že psychologické, resp. sociologické jsou pouze jejich součástí, doplňkem nebo paralelou, s níž pedagogické tvoří jakýsi průnik. Delimitace mezi nimi však bude pravděpodobně velmi obtížná.

Literatura

- DELORS, J. a kol. *Zpráva UNESCO o výchově*. 1996.
Encyklopädie Philosophie. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1999.
Filozofický slovník. Olomouc: Fin 1995.
CHODĚRA, R. a kol. *Didaktika cizích jazyků na přelomu staletí*. Rudná: Editpress, 2001.
CHODĚRA, R. Předmět, struktura a metodologie metodiky cizích jazyků. *Cizí jazyky ve škole*, 1959/60, s. 6–7.
PAŘÍZEK, V. Pedagogické zákony. *Pedagogická orientace*, 2001, č. 4.
Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996.
WEINBERGER, O. *Studie k logice normativních vět*. Praha: ČSAV, 1960.

Adresa autora: Doc. PhDr. Radomír Choděra, CSc., Plickova 564, 149 00 Praha 4-Háje

o formální, ani okrajovou záležitost. Princip (zásada) podobně jako postulát je pro nás požadovaný předpoklad, naproti tomu zákon atribut nutnosti nemá, jak jsme uvedli dříve.